

Η συμβολή των τραπεζών στην αναπτυξιακή προσπάθεια

Παναγιώτης Θωμόπουλος

Η ανάκαμψη και η μετέπειτα διατήρηση υψηλού ρυθμού ανάπτυξης θα εξαρτηθεί από το εάν επιτύχουμε ετήσια άνοδο της παραγωγικότητας ανά εργαζόμενο σχεδόν 2½%. Αυτό προϋποθέτει ότι οι παραγωγικές επενδύσεις (εκτός κατοικιών) θα πρέπει να φθάσουν στο 16% του ΑΕΠ τουλάχιστον, από το 10% σήμερα, και να χρηματοδοτούνται όσο το δυνατό περισσότερο με εθνικούς πόρους. Δηλαδή απαιτείται μεγάλη άνοδος της συνολικής αποταμίευσης από το 5% του ΑΕΠ περίπου. Η ιδιωτική αποταμίευση στο 8% περίπου δεν καλύπτει τις αποσβέσεις, έτσι η καθαρή ιδιωτική αποταμίευση έγινε για πρώτη φορά μετά από πολύ καιρό, αρνητική.

Τα ανωτέρω δείχνουν το μέγεθος της αναγκαίας προσαρμογής, που μόνο σταδιακά μπορεί να επιτευχθεί. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις είναι αναγκαίες για να καλύψουν το εγχώριο αποταμιευτικό έλλειμμα, κυρίως τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξης, αλλά και διότι εκτός από τα κεφάλαια, φέρνουν μαζί τους:

- (α) τεχνογνωσία ώστε η χώρα να ξεφύγει από τον κλοιό της παραγωγής προϊόντων με χαμηλή προστιθέμενη αξία και χαμηλούς μισθούς

- (β) έχουν ήδη έτοιμα εμπορικά δίκτυα στο εξωτερικό για την διάθεση των προϊόντων που παράγονται στην Ελλάδα, ώστε να αποκτήσει η οικονομία εξωστρέφεια
- (γ) οι ξένες άμεσες επενδύσεις δημιουργούν πολλές θέσεις εργασίας. Στην εφημερίδα Le Monde της 4.3.11 αναφέρεται (ότι το Παρατηρητήριο των Επενδύσεων στη Γαλλία εκτιμά) ότι την περίοδο 2009-2010 το 84% των νέων θέσεων εργασίας στην Γαλλία οφείλεται στις ξένες επιχειρήσεις, το ίδιο ποσοστό και στις ξένες «πράσινες» επιχειρήσεις, επειδή είναι πιο δυναμικές και ιδιαίτερα εξωστρεφείς.

Κομβικό ρόλο στο μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας από μια οικονομία που συντηρείται με εξωτερικό δανεισμό, σε μία υγιή παραγωγική οικονομία θα έχει το τραπεζικό σύστημα. Μετά το 1990 το τραπεζικό σύστημα έχει με επιτυχία επιτελέσει το διαμεσολαβητικό του έργο, μετατρέποντας τις βραχυπρόθεσμες καταθέσεις σε μακροπρόθεσμα δάνεια προς επιχειρήσεις και για κατοικίες. Υπήρξαν και λάθη, αλλά θέλω να τονίσω ότι το ελληνικό τραπεζικό σύστημα είναι από τα λίγα που δεν είχαν τριγμούς κεφαλαιακής ανεπάρκειας από το 2008, και μετά. Υπάρχουν προβλήματα: αυτά οφείλονται στην δημοσιονομική κρίση. Το 2010 τα τραπεζικά δάνεια στο 90% του ΑΕΠ περίπου είναι πολύ κάτω του 140% της Ευρωζώνης, που δείχνει ότι υπήρξε συνετή διαχείριση. Τα χρέη των νοικοκυριών προς τις τράπεζες στην Ελλάδα αντιστοιχούν στο 80% του διαθέσιμου εισοδήματος έναντι 98% στην Ευρωζώνη και 60% του ΑΕΠ έναντι 66% αντίστοιχα. Τα χρέη των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων έπεσαν στο 61% του ΑΕΠ έναντι 107% στην Ευρωζώνη. Μόνο στα καταναλωτικά δάνεια είμαστε

αρκετά πάνω του μέσου όρου. Και όπως ανέλυσε ο κος Μάρτης σ' ένα άρθρο στην Καθημερινή της 20^{ης} Μαρτίου 2011, η υπερκατανάλωση και η υποβάθμιση της παραγωγής είχε δημιουργήσει μια παρα φύση στάσιμη οικονομία μετά τους ΟΑ 2004, όπου υπήρξε αποσύνδεση της παραγωγής από τις μεγάλες εισοδηματικές αυξήσεις που χορηγήθηκαν με δανεικά. Παρ' όλη την εξασθένηση της πραγματικής οικονομίας και της δημοσιονομικής κατάστασης 3½ χρόνια μετά την εκδήλωση της διεθνούς κρίσης όλες οι μεγάλες ελληνικές αλλά και μικρότερες τράπεζες έχουν στο σύνολό τους ικανοποιητικά ποσοστά κεφαλαιακής επάρκειας και τα stress test θα αποδείξουν ότι το σύστημα έχει αντοχές. Η κεφαλαιακή επάρκεια σε ενοποιημένη βάση είναι 12% περίπου και το Tier1 σχεδόν 11%. Θέλω να επαινέσω τον προηγούμενο εργοδότη μου, την ΤτΕ, για την επιτυχή εποπτεία που άσκησε από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και απέτρεψε αρνητικά φαινόμενα που θα δυναμίτιζαν το τραπεζικό σύστημα. Βεβαίως μετά τον αποκλεισμό τους από τις διεθνείς χρηματαγορές η παροχή ρευστότητας από την ΕΚΤ υπήρξε καθοριστική. Αλλά εάν εφαρμοσθεί το Μνημόνιο πάλι θα ανοίξουν οι διεθνείς χρηματαγορές, και η σημερινή στενότητα ρευστότητας, που περιορίζει τις δανειακές δυνατότητες των τραπεζών θα εξομαλυνθεί σταδιακά.

Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα θα παίξει σημαντικό ρόλο στην μελλοντική ανάπτυξη. Πρώτον, οι τράπεζες είναι καλά οργανωμένες και προσφέρουν πολλές και σχετικά φθηνές υπηρεσίες στην υπόλοιπη οικονομία. Λόγω φημών, που είναι εκ του πονηρού, μια ότι χρεωκοπούμε, την άλλη ότι επιστρέφει η δραχμή, παρατηρείται σημαντική απόσυρση καταθέσεων από ιδιώτες είτε για αποθησαύριση είτε για να συντηρήσουν την επιχείρησή τους ή και ακόμη για να τις

τοποθετήσουν στο εξωτερικό. Παρ'όλα αυτά το 2010 η ροή των νέων δανείων υπήρξε ελάχιστα αρνητική (€ 639 εκ σε σχέση με το ύψος χορηγήσεων € 257 δις) και αυτό οφείλεται στην μειωμένη ζήτηση για καταναλωτικά δάνεια. Το πρώτο τρίμηνο του 2011, ο ρυθμός ήταν ελαφρά αρνητικός (0,2-0,3) και πάλι λόγω των δανείων προς ιδιώτες. Το 2010 η ροή των νέων δανείων προς τις επιχειρήσεις ήταν περιορισμένη μεν, θετική δε (€ 1,5 δις) και συνέχισε να είναι θετική τους δύο πρώτους μήνες το 2011, γεγονός που υπογραμμίζει την στήριξη της παραγωγικής διαδικασίας εκ μέρους των τραπεζών. Πολλές φωνές ακούγονται εναντίον των τραπεζών, και ορισμένες είναι δικαιολογημένες, ουδείς αναμάρτητος, αλλά η συνολική συμβολή του τραπεζικού συστήματος ήταν πολύ θετική και εντός των δυνατοτήτων του συνεχίζει και σήμερα να στηρίζει την οικονομία. Αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε την ασφάλεια των καταθέσεων και γι αυτό πρωτίστως δεν πρέπει να ωθούνται οι τράπεζες να χορηγούν ανεξέλεγκτα πιστώσεις, διακινδυνεύοντας τις αποταμιεύσεις των ελλήνων. Ναι μεν οι τράπεζες θα πρέπει να συνεχίσουν να δίνουν δάνεια αλλά εάν θέλουμε να έχουμε σταθερότητα και ανάπτυξη θα πρέπει να είναι πιο επιλεκτικές περιορίζοντας κυρίως τα καταναλωτικά.

Τα επιτόκια χορηγήσεων ακόμη σήμερα, που η ρευστότητα είναι περιορισμένη, παρεμένουν σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα και είναι μόνο λίγο υψηλότερα από το μέσο όρο της ευρωζώνης. Η διαφορά εξηγείται από (α) ότι τα επιτόκια καταθέσεων είναι υψηλότερα, ότι (β) το ποσοστό των προβληματικών δανείων είναι πολύ υψηλότερο, (γ) ότι η φορολογία των τραπεζών είναι από τις μεγαλύτερες και (δ) το υψηλό ασφάλιστρο κινδύνου λόγω της υποβάθμισης του ελληνικού κρατικού χρέους.

Το δεύτερο πλεονέκτημα είναι ότι οι μεγάλες ελληνικές τράπεζες έχουν διεθνή παρουσία. Κατέχουν το 1/5 της αγοράς της ΝΑ Ευρώπης και δραστηριοποιούνται με επιτυχία σε διεθνή χρηματοπιστωτικά κέντρα. Οι ελληνικές τράπεζες είναι εξωστρεφείς, σε αντίθεση με τους περισσότερους κλάδους που απέκτησαν έντονη εσωστρέφεια. Η εξωστρέφεια τους αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι συνεχίζουν να προσελκύουν ξένους επενδυτές, οι οποίοι κατέχουν συνολικά γύρω στο 35% του μετοχικού κεφαλαίου των τεσσάρων μεγάλων ελληνικών τραπεζών και πολλοί εξ'αυτών είναι στρατηγικοί και όχι ευκαιριακοί επενδυτές.

Η εξωστρέφειά τους αποτελεί ένα σημαντικό πλεονέκτημα διότι προσφέρουν σημαντικές υπηρεσίες στις ελληνικές επιχειρήσεις που θέλουν να δραστηριοποιηθούν στο εξωτερικό. Οι εξαγωγές μας προς τις χώρες της ΝΑΕ έφθασαν στο ¼ του συνόλου της εξαγωγών και η Ελλάδα είναι στην πρώτη κατηγορία των ξένων επενδυτών. Λόγω του σχετικά μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων η διείσδυση τους σε ξένες αγορές είναι δύσκολη και η βοήθεια των ελληνικών τραπεζών που γνωρίζουν καλά τις οικονομικές δυνατότητες των εγχωρίων εταιρειών και τις οικονομίες στην ΝΑΕ θα είναι κρίσιμη αν θέλουμε η οικονομία να αποκτήσει εξωστρέφεια, δηλαδή διατηρήσιμη ανάπτυξη. Οι οικονομικές διασυνδέσεις με ξένες τράπεζες αλλά και με ξένες επιχειρήσεις όχι μόνον θα βοηθήσει την στροφή προς τα έξω του επιχειρηματικού κόσμου αλλά οι ελληνικές τράπεζες μπορούν να γίνουν και ο πόλος για την προσέλκυση των ξένων άμεσων επενδύσεων. Οι ξένοι εμπιστεύονται τις ελληνικές τράπεζες και τη γνώση τους για την κατάσταση των επιχειρήσεων καθώς και για τις οικονομίες της ευρύτερης περιοχής. Θετική ένδειξη είναι ότι παρ'όλη την κρίση (α) η

μεγάλη συμμετοχή ξένων επενδυτών στην κεφαλαιακή αύξηση που προέβησαν ορισμένες τράπεζες τους τελευταίους 6 μήνες και (β) οι λαοί και οι ηγεσίες των χωρών της ΝΑ Ευρώπης εμπιστεύονται τις ελληνικές τράπεζες και οι καταθέσεις σ'αυτές παρέμειναν σχεδόν σταθερές και μάλιστα σε ορισμένες τράπεζες αυξήθηκαν.

Για να εκπληρώσουν με επιτυχία οι τράπεζες τον ρόλο τους πρέπει όλοι, ιδίως οι δημόσιοι φορείς, να μη διστάζουν να πάρουν τα γενναία μέτρα που απαιτεί η κατάσταση της έκτακτης ανάγκης στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα.

Στο θέμα των άμεσων ξένων επενδύσεων, όλες οι πολιτικές απέτυχαν έως σήμερα. Από την μια πλευρά η πολιτική ηγεσία, οι κρατικοί λειτουργοί και τα συνδικάτα αναγνωρίζουν την αναγκαιότητα των ξένων επενδύσεων από την άλλη πλευρά η συμπεριφορά τους δεν είναι η δόκιμη. Δεν έχουν κατανοήσει ότι οι ξένοι επενδυτές επηρεάζονται μεν από τις διευκολύνσεις των αναπτυξιακών νόμων αλλά καθοριστικό στοιχείο για την τελική απόφαση τους είναι το γενικό οικονομικό, κοινωνικό, νομικό και γραφειοκρατικό περιβάλλον. Και εδώ αναμφισβήτητα υστερούμε, και μάλιστα πολύ. Αλλά και τελευταία ο ξένος επενδυτής αποθαρρύνεται βλέποντας τις επαναλαμβανόμενες διαδηλώσεις 150-250 ατόμων που παραλύουν την Αθήνα για ώρες. Επιπλέον έρχεται προκατειλημένος από τα ξένα ΜΜΕ που συνήθως αναμεταδίδουν τα ακραία μεμονωμένα περιστατικά (κάψιμο αυτοκινήτων, σπάσιμο βιτρίνων, επιθέσεις κλπ) σαν να είναι κάτι σύνηθες και γενικευμένο. Γι αυτό παρά τις σοβαρές προσπάθειες της κυβέρνησης για προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων τα αποτελέσματα είναι κάτω των προσδοκιών, και η βούληση της

κυβέρνησης να προχωρήσει με το one stop shop και το fast track, είναι μια καλή αρχή, αλλά μόνο ένα βήμα. Έχει όμως αλλάξει η νοοτροπία και η συμπεριφορά των κρατικών και τοπικών αρχόντων που εγκρίνουν τα στάδια της υλοποίησης μιάς επένδυσης ή/και των μεμονωμένων συντεχνιακών συμφερόντων που έχουν αποκτήσει αποφασιστικό λόγο για εθνικά θέματα;

Δεν μας παραξενεύει ότι το σωρευτικό σύνολο των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα σαν ποσοστό του ΑΕΠ είναι 12%, ίσως το χαμηλότερο στην Ευρωζώνη. Και στις περισσότερες περιπτώσεις είναι εξαγορές ελληνικών εταιριών που ήδη λειτουργούν. Ελάχιστες είναι οι επενδύσεις για την δημιουργία νέων παραγωγικών μονάδων και θέσεων εργασίας.

Στο χρηματοπιστωτικό τομέα, που κατέχει την δεύτερη θέση με 23% του συνόλου των ξένων άμεσων επενδύσεων, το μεγαλύτερο ποσοστό συνδέεται με την εξαγορά πλειοψηφικού πακέτου ελληνικών τραπεζών που λειτουργούν. Το ίδιο συμβαίνει με το βιομηχανικό τομέα που κατέχει την πρώτη θέση, με 33% του συνόλου των ξένων άμεσων επενδύσεων. Πολλές φορές πίσω από τις ξένες επενδύσεις ακόμη και στη βιομηχανία κρύβονται κεφάλαια που επαναπατρίζουν οι έλληνες επιχειρηματίες, όπως υποδεικνύει το σχετικά μεγάλο μερίδιο των επενδύσεων στη βιομηχανία που προέρχονται από το Λουξεμβούργο (32%), Ολλανδία (13%), Ελβετία (6%), Λιχτεστάιν κλπ. Βεβαίως και αυτές είναι ευπρόσδεκτες, κυρίως όμως επιδιώκουμε νέους ξένους επενδυτές σε υψηλής τεχνολογίας κλάδους, και εκεί υστερούμε.

Τίθεται συχνά το ερώτημα πως ο τραπεζικός τομέας που ο ίδιος είναι σήμερα υπό πίεση θα μπορέσει να παίξει ενεργό ρόλο στην

προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Αλλά ακριβώς επειδή είναι υπό πίεση και η δυνατότητά του να δανείζει με την άνεση που εδάνειζε στο παρελθόν δεν θα υπάρχει για μερικά χρόνια οι τράπεζες πρέπει να επεκταθούν σε τομείς που ήταν παραμελημένοι. Το σύνολο των καταναλωτικών δανείων θα συρρικνώνεται και το καθαρό επιτοκιακό spread θα μικραίνει καθώς η ΕΚΤ αυστηροποιεί την νομισματική της πολιτική. Συνεπώς από τις παραδοσιακές εργασίες τα κέρδη θα είναι λιγότερα απ'ότι στο παρελθόν. Ένας τομέας που έχει πολύ μεγάλο πεδίο για ανάπτυξη είναι η επενδυτική τραπεζική, όχι με την έννοια του asset management, αλλά με σκοπό την προώθηση επενδυτικών υπηρεσιών (venture capital, εξαγορές και συγχωνεύσεις, διευκόλυνση ξένων επενδυτών για την εγκατάσταση τους στην Ελλάδα κλπ.). Η επενδυτική τραπεζική μπορεί να αναπληρώσει και ίσως και να υπεραντισταθμίσει τα χαμένα κέρδη από παραδοσιακές εργασίες. Και βεβαίως οι τράπεζες, όπως κάθε υγιής επιχείρηση, πρέπει να κάνει κέρδη, όχι υπέρογκα αλλά κανονικά, όπως κατά μέσο όρο στις προηγούμενες δύο δεκαετίες. Ποιός θα εμπιστευθεί τις αποταμιεύσεις του σε μια τράπεζα η οποία είναι συνεχώς ζημιογόνα;

Επειδή δε στην Ελλάδα οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (μμε) κυριαρχούν και έχουν από την φύση τους μικρότερη εξωστρέφεια θα πρέπει οι τράπεζες να στρέψουν την προσοχή τους περισσότερο σ'αυτές. Οι μεγάλες έχουν ως επί το πλείστον βρει το δρόμο μόνες τους. Οι μικρές χωρίς την βοήθεια του τραπεζικού συστήματος θα δυσκολευτούν πολύ. Γι αυτό θα πρέπει κάθε τράπεζα να αναπτύξει περισσότερες εξειδικευμένες μονάδες που θα μπορούν να προτείνουν βελτιώσεις στην εσωτερική οργάνωση των μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων αλλά και στην παραγωγική διαδικασία την ίδια, καθώς και να τις διευκολύνουν

στο άνοιγμά τους στις ξένες αγορές. Παλαιότερα υπήρχαν εξειδικευμένες επενδυτικές τράπεζες και ιδιαίτερα η ΕΤΕΒΑ βοήθησε την δημιουργία δυναμικών επιχειρήσεων και μέσω αυτών την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Σήμερα καλούνται οι εμπορικές τράπεζες να δημιουργήσουν μικρές ΕΤΕΒΑ εντός των κόλπων τους, που θα μπορούν επίσης να επιμεληθούν ένα επιχειρησιακό σχέδιο διάσωσης των μμε που είναι βιώσιμες αλλά προσωρινά ζημιολόγες λόγω της κρίσης. Εάν εξαφανιστούν από το χάρτη αυτές οι επιχειρήσεις η ανάκαμψη θα είναι πολύ δύσκολη.

Πολλές τράπεζες έχουν το προσωπικό να αναλάβουν νέες δραστηριότητες στην τραπεζική επενδυτική, ίσως όχι αρκετά μεγάλο αριθμό εξειδικευμένων στελεχών αλλά στο εξωτερικό υπάρχουν αξιόλογοι έλληνες. Βεβαίως πρέπει να τους ανταμείψουμε ανάλογα και να ξεχάσουμε την συνήθη κατηγορία “golden boys” σε τομείς ή θέσεις κλειδιά. Εάν το ελληνικό τραπεζικό σύστημα έκανε μεγάλα άλματα, δημιούργησε χιλιάδες θέσεις εργασίας και στήριζε ένα υψηλό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης, το οφείλει σε ένα βαθμό στους έλληνες που προσέλκυσε από το εξωτερικό που μετέφεραν τεχνογνωσία, εμπειρία και διασυνδέσεις. Η Ελλάδα δεν έχει την ευχέρεια να αγνοήσει τα ταλέντα της.

Ένας άλλος λόγος που πρέπει να στραφεί το τραπεζικό σύστημα προς την προσφορά των επενδυτικών υπηρεσιών είναι και η επικείμενη μεγάλη αύξηση των συντελεστών κεφαλαιακής επάρκειας (Βασιλείας III και άλλες προτάσεις), ιδιαίτερα για το Tier 1 (βασικό κεφάλαιο) από 4% του σταθμισμένου ενεργητικού στο 6-8½ το 2019 (6% Tier 1 + 2½ compensation + 2½ countercyclical capital). Αυτό σημαίνει ότι οι

τράπεζες πρώτον θα έχουν λιγότερα ποσά για δάνεια. Επίσης οι νέοι περιορισμοί όσον αφορά την ρευστότητα θα ωθήσουν τις τράπεζες να περιορίσουν την διάρκεια των δανείων τους, με δυσμενείς επιπτώσεις στα μακροχρόνια δάνεια για επενδυτικούς σκοπούς. Μεσοπρόθεσμα θα πετύχουν οι τράπεζες πολλούς απ' αυτούς τους περιορισμούς να τους παρακάμψουν αλλά με κόστος για την οικονομία, διότι αυτό θα συνεπάγεται άνοδο των επιτοκίων χορηγήσεων. Οι ίδιες οι τράπεζες πρέπει να καινοτομήσουν δημιουργώντας νέα πιά ασφαλή και ευανάγνωστα προϊόντα για τους απλούς επενδυτές. Με μια διαφορετική μορφή η τιτλοποίηση θα επανέρθει αλλά θα πρέπει και οι ίδιες οι τράπεζες να επενδύουν στους τίτλους αυτούς για να διασφαλίζονται οι επενδυτές ότι τα κεφάλαιά τους δεν έχουν διαφορετική μεταχείριση από τα ίδια κεφάλαια των τραπεζών. Οι καλυμμένες ομολογίες είναι ένα άλλο παλιό εργαλείο που όμως δεν έχει χρησιμοποιηθεί πολύ στην Ελλάδα και νομίζω ότι υπάρχει μεγάλο περιθώριο ανάπτυξης.

Τέλος οι τράπεζες μπορούν και θέλουν να εφαρμόσουν διατραπεζικά προϊόντα που θα ελαφρύνουν σημαντικά το κόστος λειτουργίας των μμε και των μεγαλύτερων επιχειρήσεων, και συγχρόνως θα διευκολύνουν την κοστολόγηση των διαφόρων δραστηριοτήτων της εταιρείας. Ένα τέτοιο προϊόν είναι η Ηλεκτρονική Τιμολόγηση, που η ΔΙΑΣ μαζί με την Ένωση Ελληνικών Τραπεζών και τις τράπεζες είναι έτοιμοι να το υλοποιήσουν. Αυτό το προϊόν θα επιτρέψει και στο κράτος να περιορίσει σημαντικά την φοροδιαφυγή και ελπίζω ότι θα υπάρξει θετική ανταπόκριση από μέρους της πολιτείας, γιατί ήδη έχουμε καθυστερήσει.